

LLIÇÒ MAGISTRAL D'INVESTIDURA DE LA NOVA DOCTORA HONORIS CAUSA DE LA UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS, PILAR BENEJAM I ARGUIMBAU

Bernat Sureda

Alaior, 27 de maig de 2021

Senyor Rector Magnífic,
Representants de les institucions públiques i civils,
Companyes i companys claustrals,
Senyores i senyors,

A la cultura catalana existeix una important tradició pedagògica que reivindica el paper de l'escola i l'educació com a instrument de cohesió social i que reclama una escola que no exclogui a ningú. Una escola que sigui un dels instruments fonamentals per aconseguir una societat democràtica. És un corrent de pensament que respecta la individualitat de l'infant i que valora, en el procés educatiu, l'entorn natural, social i cultural. Aquest ideal educatiu que reivindica el paper dels mestres i el d'altres professionals de l'ensenyament, entén que la construcció del coneixement pedagògic és el resultat d'una recerca constant que combina la teoria i la pràctica. Entre els més il·lustres representants d'aquesta tradició hi tenen un paper destacat les dones. Persones com Rosa Sensat, Margalida Comas, Rosa Roig, Marta Mata o Pilar Benejam, a qui avui la Universitat de les Illes Balears ret homenatge. Són personalitats que han fet valuoses aportacions a la construcció d'aquesta forma de pensar i d'actuar en educació. Com en el cas de l'altra menorquina esmentada, Margalida Comas, Pilar Benejam aporta un altre dels trets característics d'aquesta tradició pedagògica. Les dues han predicat, amb l'exemple, el principi que per ensenyar no basta sols dominar una matèria i tampoc no és suficient tenir capacitat d'aplicar molt bé les tècniques didàctiques. Per contra, han defensat que cal saber harmonitzar les dues capacitats. Si Margalida Comas va saber unir la seva formació en ciències naturals amb la millora dels mètodes d'ensenyament i les propostes per a una escola igualitària per a nens i nenes, Pilar Benejam destaca al mateix temps per la seva aportació a la renovació de l'ensenyament de les ciències socials, i de la geografia en particular, i per la seva reflexió i pràctica sobre el fet educatiu en general i sobre com hauria de ser la formació del professorat. Dues menorquines, Margalida i Pilar, que han excel·lit com a mestres de mestres.

És un honor i un plaer representar en aquest acte els meus companys del claustre de la Universitat de les Illes Balears, i especialment la Facultat d'Educació, que va fer la proposta de nomenar doctora honoris causa la doctora Pilar Benejam i Arguimbau. La tasca de lloar els mèrits de la doctora Benejam és una missió fàcil de complir, i no caldria més que fer referència a l'extensa relació dels reconeixements i mèrits que ella ja acumula: la Medalla de Bronze de la Universitat Autònoma de Barcelona, concedida als signants del Manifest de Bellaterra del març de 1975, en el qual, encara dins la dictadura, es reclamava una universitat nova en una societat democràtica. El 2004 va rebre el premi Jaume Vicens Vives a la qualitat de la docència universitària, guardó concedit per les universitats catalanes. El Consell de Govern de les Illes Balears, el 2003, li lliurà el premi Ramon Llull, i el 2004 va rebre la Creu de Sant Jordi de la Generalitat de Catalunya, en ambdós casos com a reconeixement a una vida dedicada a la docència i a la formació del professorat. Cal afegir-hi el Premi Catalunya d'Educació, el premi Emili Darder de l'Obra Cultural Balear, el Premi Nacional Mestres 68, el premi Marta Mata d'Educació concedit pel Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya, el Premi d'Actuació Cívica de la Fundació Carulla i el premi Bartomeu Picornell del diari *Ara Balears* a la millora de la qualitat de la docència. La doctora Benejam, a més, l'any 2018 va ser declarada filla il·lustre de Ciutadella i el 2019 fou nomenada doctora honoris causa per la Universitat Rovira i Virgili de Tarragona. Cal esmentar que el 2003 va ser nomenada membre del Consell Escolar de les Illes Balears, en el grup de personalitats de reconegut prestigi. És també des de 2019 membre de l'Institut d'Estudis Catalans.

Pilar Benejam i Arguimbau va néixer a Ciutadella el 1937. Va acabar els estudis de Magisteri a Palma el 1961 i les llicenciatures de Filosofia i Lletres —secció de Pedagogia— el 1966 i d'Història el 1972, a la Universitat de Barcelona. El 1985 va obtenir el doctorat en Pedagogia amb la qualificació *cum laude* i el premi extraordinari a la Universitat Autònoma de Barcelona, amb la tesi titulada *Estudi sobre la formació dels mestres. Tendències més significatives. Una proposta alternativa per a Catalunya*.

La seva trajectòria professional es va iniciar com a mestra de Geografia i Història a educació primària i secundària a les escoles Talitha i Costa i Llobera, de Barcelona, des de 1964 fins a 1975. Talitha i Costa i Llobera, centres creats els anys cinquanta per iniciativa particular de pares i mestres, foren dos centres emblemàtics de la recuperació, en els anys foscs del franquisme, de la tradició pedagògica renovadora que havia viscut Catalunya a principi del segle XX i fins a la derrota de la Segona República pels militars revoltats. Per aquesta època també col·labora amb una altra de les plataformes de recuperació d'aquella tradició renovadora: l'Associació de Mestres Rosa Sensat, creada clandestinament el 1965. Una institució que tenia l'objectiu d'emprendre accions de millora de la formació dels mestres i de reivindicar una escola pública de qualitat per a tothom, activa i arrelada a la cultura i a la llengua del país. Entre els iniciadors d'aquella experiència, Pilar Benejam reconeix persones que varen tenir sobre ella una influència notable, especialment Marta Mata, ànima de la institució, i el també geògraf Enric

Lluch, amb el qual treballarà a l'Escola Costa i Llobera i més tard al Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona.

Pilar Benejam, en el marc de les activitats iniciades per l'Associació de Mestres Rosa Sensat, va intervenir a les classes d'hivern i a les Escoles d'Estiu organitzades per aquesta institució. Igualment va participar activament en els Moviments de Renovació Pedagògica que, impulsats per mestres inquiets i desitjosos de millorar la seva formació i la pràctica de l'escola, proliferaren a final dels anys setanta del segle passat. Especialment significativa ha estat la cooperació de Benejam amb els Moviments de Renovació Pedagògica de Menorca, participant en l'organització de les Escoles de Mestres, intervenint en cursos i seminaris i oferint sempre la seva ajuda i assessorament.

Mentre participava en les plataformes alternatives que impulsaven una renovació de la formació dels mestres, desenvolupà també una valuosa actuació per modificar aquelles enquistades estructures oficials dedicades a titular els futurs professionals de l'ensenyament desenvolupant una meritòria carrera acadèmica. Entre 1960 i 1964 fou professora de l'Escola Jaume Balmes de Barcelona i, al mateix temps, a partir de 1961, s'incorporà també a la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona, on va impartir docència fins a 1966, per passar entre 1968 i 1970 a treballar a l'Escola Normal de l'Església Sagrat Cor, més tard convertida en Escola de Mestres Blanquerna. El 1971 s'incorporà a la Universitat Autònoma de Barcelona. Com a professora en aquesta universitat, va tenir una destacada participació en l'Escola Universitària de Formació del Professorat d'EGB de Sant Cugat, de la direcció de la qual es va encarregar durant alguns anys. En aquell moment l'Escola Normal de la Universitat Autònoma de Barcelona és un referent en la formació de mestres. De 1988 a 1991 va prestar serveis especials a la Diputació de Barcelona, com a coordinadora de l'àrea d'Educació, i de 1994 a 1998 va ser directora de l'Institut de Ciències de l'Educació de la UAB. El 1995 va obtenir la càtedra de Didàctica de les Ciències Socials de la seva universitat. Malgrat la dedicació al món acadèmic —i crec que ella ho considerava una responsabilitat complementària i imprescindible de la seva actuació en el món acadèmic—, mai no va deixar de tenir contacte amb l'activitat de diversos centres escolars de primària i secundària. Sempre va voler tenir un peu a l'escola, com ha dit en ocasions ella mateixa. A més dels mèrits indicats, la doctora Benejam ha desenvolupat, al llarg de més de cinquanta anys, una intensa activitat formadora participant en cursos i seminaris en distints centres docents. Els seus col·legues reconegueren el seu prestigi en el camp de la didàctica de les ciències socials elegint-la, el 1987, primera presidenta de l'Associació Universitària de Professorat de Didàctica en les Ciències Socials. Igualment és cofundadora de la revista *Enseñanza de las Ciencias Sociales* i membre de l'equip directiu de la revista *Íber*. La seva producció escrita inclou nombrosos llibres i articles sobre els dos temes que més han atret la seva atenció: la didàctica de les ciències socials i la formació dels mestres.

L'aportació de Pilar Benejam al camp de l'ensenyament de la geografia i de la didàctica de les ciències socials s'inicia en el marc de les experiències escolars renovadores que es donen a Barcelona des de mitjan dècada dels seixanta, amb idees divulgades per l'Associació de Mestres Rosa Sensat i pels Moviments de Renovació Pedagògica. S'inspirava, en principi, en la superació del memorisme i la passivitat de l'escola tradicional franquista i en la recuperació de la tradició renovadora de l'escola anterior a la implantació del franquisme, en la qual tanta influència havien tingut les idees de la geografia regional francesa impulsada per Paul Vidal de la Blache. La geografia regional aplicada a l'ensenyament afavoria l'acostament al territori i l'observació i experimentació d'un gran nombre de fenòmens que es podien estudiar de forma relacionada. D'aquesta manera es recuperava la tradició pedagògica que valorava el medi més proper com una font d'experiències i d'estímul de l'activitat infantil que, partint de Rousseau i Pestalozzi, floria amb el moviment de l'Escola Nova. Però Benejam no s'ancora en cap teoria rígida i al llarg dels anys, sempre contrastant teoria i pràctica, enriqueix les seves posicions més primerenques amb les aportacions del constructivisme de Vigotski i les teories de l'aprenentatge significatiu i es mostra sempre oberta a altres aportacions. Al mateix temps ha plantejat en diverses ocasions la necessitat que, en un món tan complex, la didàctica de la geografia es posi al servei d'una formació en ciències socials que aporti aprenentatges significatius que permetin als futurs ciutadans encarar i interpretar críticament la societat en què viuen i tenir informació sobre els problemes rellevants que afecten avui la humanitat. És la seva una aportació suggeridora per a la construcció d'unes noves humanitats que superin la tradicional oposició entre ciències formals, de la cultura o de la natura. Una manera de fer veure que les noves humanitats s'han de centrar en els problemes i reptes que té actualment la humanitat, sense prioritzar ni menysprear cap de les àrees de coneixement i de les metodologies que ens permeten conèixer el món que ens envolta. Un toc més per posar en evidència que el més important en educació no és acumular coneixements sinó desenvolupar la capacitat de fer-los servir.

El gran repte al qual s'ha enfrontat, teòricament i pràcticament, Pilar Benejam al llarg de la seva vida ha estat el de la formació del professorat. El seu model teòric es fonamenta en la convicció que la millora del sistema educatiu —la seva qualitat i equitat— passa per millorar la formació dels mestres i educadors en general. Ella assenyala les capacitats, la vocació i la motivació dels mestres i professors com una condició per transformar l'escola. Desconfia de les reformes impulsades des de fora del sistema educatiu o dels grans models teòrics que difícilment tindran impacte a l'escola sense ser integrats pels mestres.

El model formatiu per als professors i mestres que defensa la doctora Benejam reconcilia la formació teòrica amb la pràctica integrant les dues dimensions. En la capacitat dels professionals de l'ensenyament, s'ha de saber i s'ha de saber fer, com ha dit ella moltes vegades.

A les darreres intervencions de Pilar Benejam es manifesta una certa frustració. Després de molts d'anys de treball, no s'aconsegueix transformar en profunditat el sistema de formació dels mestres i professors per acostar més la teoria a la pràctica. Les universitats estan molt dominades per sistemes de selecció del professorat basats en una recerca que es difongui bàsicament entre els cercles erudits. La institució universitària és poc permeable a la captació de formadors amb experiència pràctica. L'acostament entre les facultats i les escoles de primària i secundària es fa difícil. A principi dels anys noranta del segle passat va fracassar la proposta de la Comissió XV, creada per reformar els plans d'estudis dels professionals de l'ensenyament, de la qual formava part Pilar Benejam. La Comissió recomanava que els que es volguessin dedicar a la docència cursassin un primer cicle d'uns estudis concrets i un segon cicle de formació psicopedagògica. El suggeriment va topiar amb l'oposició radical de moltes universitats i de col·legis professionals. S'ha millorat —amb l'actual Màster Universitari en Formació del Professorat— aquell ridícul CAP, però els professors de secundària encara reben una formació bàsicament teòrica. Molt poques universitats estan disposades a reformar els plans d'estudis dels mestres per acostar més la teoria a la pràctica. Malgrat que la nostra homenatjada no endolceix gens aquesta situació, no deixa tampoc de recordar que la tasca d'educar comporta sempre una visió optimista i que no poden renunciar mai, com no ha fet ella, a confiar en la possibilitat de millorar les persones i les situacions. Esperem que ajudi a aquest optimisme l'èxit dels plans de millora de la formació del professorat engegats per la Facultat d'Educació de la UIB, que s'inspiren en idees com les de Pilar Benejam.

Per la seva dilatada tasca i compromís amb la millora de l'educació, per l'obstinació a dignificar la professió docent, per contribuir a l'articulació entre teoria i pràctica en la formació del professorat, per la coherència entre els principis científics i la seva activitat professional i personal, Pilar Benejam mereix, amb escreix, formar part del claustre universitari de la Universitat de les Illes Balears i ser-hi rebuda amb tots els honors, i nosaltres ens podem sentir orgullosos de poder tenir-la com a companya nostra.

Gràcies.
Bernat Sureda